

Penka Pejkovszka

BULGARSKITE OBSNOSTI V UNGARIJA PREZ XIX–XX VEK

Migracii i istoriko-demografska karakteristika.

Sofia, 2011. 400 o.

MAGYARORSZÁGI BOLGÁR KÖZÖSSÉGEK A 19–20. SZÁZADBAN

Migrációs és történeti demográfiai áttekintés

Penka Pejkovszkának, a szófiai egyetem docensének és a Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársának érdeklődése homlokterében több mint egy évtizede a bolgárok migrációja, elsősorban Közép-Európa irányában, valamint magyarországi megtelepülése, beilleszkedése és társadalmi rétegződésének valamint demográfiájának kutatása áll. Jelen könyvében mintegy összegzését adja sokéves kutatásainak.

A Magyarországon őshonosnak tekintett 13 nemzetiség közül az egyik legkisebb, a bolgár nemzeti kisebbség története meglehetősen messzire, a távoli múltba, a 17. század végéig nyúlik vissza. A bolgár népesség megjelenése a történeti Magyarország területén a 14. század vége óta az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozó bolgár területeken 1688-ban kibontakozó nagyszabású török ellenes felkelés, a csiproveci felkeléssel van összefüggésben. Ahogy 1690-ben a szerbeknek, úgy ekkor a bolgároknak is, egy nem elhanyagolható, bár a szerbekhez nem fogható létszámú csoportja menekült a megtorlása elől a Habsburg Birodalomba, azon belül is elsősorban a Magyar Királyság területére. Egy részük Újvidéken, Eszéken telepedett le, de többségük a Bánságban keresett otthont, ahol bolgár többségű településeket hoztak létre. Példaként említhető Óbesenyő, amely az 1730-as-40-es években népesült be bolgárokkal, s egy évszázad leforgása alatt megháromszorozódott bolgár lakossága (2200-ról 7800 főre). Az első világháború után a Bánság elcsatolásával a magyarországi bolgárok létszáma drasztikusan lecsökkent, mindössze 1277 főre redukálódott. De ennél jóval nagyobb létszámú népességről beszélhetünk, mert dacára a két országot elválasztó távolságnak és a közjük ékelődött országoknak, minden évben ezrek és ezrek ragadtak vándorbotot, s migrációjuk kiemelt célpontja Magyarország volt. Ennek a szezonális jelleggel Magyarországon tartózkodó népességnek a történetét is bemutatásra kerül Penka Pejkovszka monográfiájában.

A monográfia jórészt alap kutatásokra, kiterjedt magyarországi és bulgáriai levéltári kutatásokra épül, de felhasználja az elődök tudományos munkásságának eredményeit is, elsősorban a 19. és a 20. század fordulóján, illetve 20. század első felében született munkákat. Nem véletlen, hogy az ebben az időszakban született munkák vannak túlsúlyban a jegyzetapparátusban és szakirodalom jegyzékben, hiszen elsősorban ezekben az évtizedekben élénkült meg tudományos berkekben is az érdeklődés a balkáni bevándorlók és az általuk meghonosított mezőgazdasági termelés mód, a bolgárkertészet iránt.

A szerző három kérdést helyez kutatásai középpontjába: Az ortodox vallású bolgárkertészek közösségének kialakulást és fejlődését, akik a 19. század második negyedétől jelentek meg Magyarországon, majd mind intenzívebbé vált jelenlétük a 19. század második felétől. A bánáti bolgár közösség történetének vizsgálatát 1920-ig, a trianoni békeszerződésig, amikor is e közösségek is Magyarország határain kívülre kerültek és új feltételek mentén kellett fennmaradniuk. Ezt a bánáti bolgár közösséget lehet a magyarországi bolgárság magjának tekinteni. A római katolikus bolgárok politikai migrációjának eredményeként körvonalazódott a 17. század végétől és a 1730-as, 1740-es évekre formálódott önállóan tekinthető entitássá. Végezetül a kötet harmadik súlypontját a szerzőnek a Magyarországon tanult bolgár diákokkal kapcsolatos kutatási eredményei jelentik.

Az első fejezet a 19. század második felétől a 20. század első két évtizedéig tartó időszak bolgár migrációjával foglalkozik, különösen az 1880 és 1910 közötti három évtizedet helyezve a középpontba. Az 1880, 1890, 1900 és 1910-es népszámlálási adatokra alapozva rajzolja meg a migrációs irányokat és célpontokat a Magyar Királyság területén. Külön vizsgálja a bánáti bolgárok közösségeit, akiket a bolgár anyanyelv és a vallási különbözőségük, római katolikus mivoltuk is megkülönböztetett a többi bolgár közösségtől. A hazai bolgárság döntő többségét az első világháború előtt ez a mintegy 13 000 fős bánáti bolgár entitás tette ki, akiknek 99% római katolikus volt.

A második fejezet az első világháború után Magyarországon maradt legnépesebb bolgár csoport, a budapesti bolgárkertészek közösségének 1880-2001 közötti időszak demográfiai válto-

zásait követi nyomon. Ahogy az előző fejezetnek, úgy ennek a résznek a bemutatásához is a hivatalos állami népszámlálási adatok szolgálnak legfontosabb forrásul.

A Magyarországon élő bolgárkertészek ősei a 19. század derekától érkeztek Magyarországra, mindenek előtt a Veliko Tarnovo, Gorna Oryahovitsa, Lyaskovets, Polikraishte és Draganovo régiókból. Intenzív mezőgazdasági termeléssel foglalkoztak a nagyobb városok körül, de emellett fontos szerepet töltöttek be a kereskedelemben is. A 19. század végén Magyarországra vándorló bolgárkertészek többsége a görög katolikus felekezethez tartozott, míg a 20 században az ortodox egyházhoz tartozók érkeztek többségében. A fejezet értékes adatokkal szolgál a bolgárok anyagi helyzetére, földbirtok és háztulajdon viszonyaira, iskolázottságára, és életkor szerinti megoszlásukra. Mindékképpen kiemelendő, hogy dacára csekély létszámuknak és szétszórt letelepedésüknek — legnagyobb koncentrációjuk és számuk Budapesten és agglomerátumában volt és van — mindmáig sikerült megőrizniük nemzeti identitásukat és hagyományukat. Ennek okát a szerző a folyamatosan csordogáló bulgáriai utánpótlás és az otthonnal tartott soha meg nem szakadt élénk kapcsolat mellett elsősorban annak a viszonylagos zárkózottságnak és szigorú hagyományörzésnek tudja, be, amely a bolgár közösség tagjait a befogadó közeggel foglalkozásukból adódó élénk kapcsolatai ellenére is jellemezték.

1945 előtt a bolgárkertészek többsége férfi volt, akik többnyire csak a nyári hónapokat töltötték Magyarországon, míg télen visszatértek otthonukba, Bulgáriába. Legnagyobb tömegében a két világháború közötti évtizedekben voltak jelen Magyarországon. A második világháború után kialakult politikai milióban azonban hamar lezárult az ideiglenes jelleggel Magyarországon tartózkodás szakasza, s többségük a magyarországi letelepedést választotta.

Figyelemre méltó tény, hogy a bár 20. század első felében mind a bolgár, mind a magyar hatóságok támogatták a bolgárkertészek magyarországi munkavállalását, a magyar hatóságok igyekeztek elősegíteni a bolgárkertészeti módszerének mind szélesebb körben történő elterjedését.

A harmadik és negyedik fejezetben a szerző a 19. század végén és a 20. század elején nagyobb mértékben jelentkező gyermek-migráció, illetve a bolgár diákok migrációjának témakörét tárgyalja s rajtuk keresztül a magyarországi bolgár oktatástörténet fontos elemeit is bemutatja. Ezeknek a népességmozgásoknak meghatározó hatása volt az elemi és középiskolai szintű magyarországi bolgár oktatás fejlődésére és alakulására. Az első bolgár iskola megalapítására 1918-ban került sor, összefüggésben a nagyobb számú bolgárkertész megtelepedésével Budapesten és környékén. A magyarországi felsőoktatási intézményekbe a 19. század végétől a második világháború éveikig mindenekelőtt a Bányászból érkeztek bolgár diákok. Kiemelt helyen szerepelt körükben a Politechnikum, a Pázmány Péter Tudományegyetem, az orvosi egyetem, és a gödöllői állatorvosi és mezőgazdasági egyetem. Imponálóan nagyszámú adathalmazzal, összesen 409, (93 nő, 316 férfi) bolgár egyetemista életpályájának nyomán követése révén mutatja be a bolgár hallgatók jelenlétének alakulását a magyarországi felsőoktatásban. A társadalmi-antropológia elemzés fő forrásai a bolgár iskolai évkönyvek és egyéb adminisztratív iskolai dokumentumok, amelyek kiegészülnek, nyilván későbbi korokra vonatkozóan önéletrajzokkal és visszaemlékezésekkel.

A magyarországi bolgárság a trianoni békétől a harmadik milleniumig eltelt nyolcvan esztendő során szerveződött közösséggé és nemzeti kisebbséggé, amelynek relatív csekély létszáma és szétszórtsága ellenére is sikerült megőriznie sajátosságait. A legújabb idők változásai és kihívásai azonban a másfél százados magyarországi múltta visszatekintő bolgár közösséget sem kerültek el, amelyek eredményeként ez a kicsiny és valaha meglehetősen kompaktnak tekinthető közösség fellazult. Az előregezés, a foglalkoztatottsági szerkezetben bekövetkezett változások, a patriarchális társadalom és a mezőgazdasági termelés hanyatlása, az értelmiségi réteg relatív növekedése s ezzel összefüggésben a vegyes házasságok megnövekedett száma együttesen idézték elő az integrálódás és a természetes asszimilálódás folyamatát.

A bőséges jegyzetapparátus, a helység- és személynév mutatók, a nagyszámú táblázat és diagram jelentősen megkönnyíti a terjedelmes kötetben való tájékozódást. Alapos, a teljesség igényével készült munka, jó lenne, ha belátható időn belül valamennyi magyarországi kisebbség történetére vonatkozóan hasonlóan részletes és alapos feldolgozások születnének.

Hornyák Árpád